

ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена дослідженню впливу глобалізації на економічний розвиток та економічну безпеку держав. Узагальнено підходи до тлумачення окремих економічних понять та категорій. Доповнено ознаки та характеристики національної економічної моделі.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: національна економіка, економічний розвиток, сталий розвиток, економічна безпека, глобалізація

АННОТАЦИЯ. Статья посвящена исследованию влияния глобализации на экономическое развитие и экономическую безопасность стран. Обобщены подходы к пониманию отдельных экономических понятий и категорий. Дополнено признаки и характеристики национальной экономической модели.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: национальная экономика, экономическое развитие, устойчивое развитие, экономическая безопасность, глобализация

ANNOTATION. The article investigates the impact of globalization on the economic development and economic security of the countries. Approaches to understanding some concepts and categories are summarized. Features and characteristics of the national economic model are completed.

KEY WORDS: national economy, economic development, sustainable development, economic security, globalization

Постановка проблеми. У сучасних умовах без урахування впливу світогосподарських зв'язків неможливо адекватно обґрунтувати закономірності економічного розвитку. Інтеграція національних економік у світовий економічний простір зумовлюється загальновідомими факторами участі держав у міжнародному поділі праці. Невід'ємним закономірним явищем при цьому є глобалізація. Зовнішні явища і процеси об'єктивно впливають на національні економіки по-різному, у силу різноманітних факторів, наприклад, рівня розвитку ринкових механізмів, капіталізації економіки, збалансованості (розбалансованості) макроекономічних пропорцій. Останнє, у результаті, позначається на економічній безпеці

держав також по-різному. Таким чином, теоретичне осмислення стратегічних орієнтирів національного розвитку із врахуванням зовнішніх викликів, що привносить глобалізація, є важливим завданням з огляду на економічну вразливість національних економік та зниження рівня економічної безпеки в умовах поглиблення кризових явищ у світовому економічному просторі.

Аналіз останніх публікацій. Поширення глобалізації та її вплив на світову й національні економіки є предметом дослідження цілого ряду зарубіжних та українських учених. Вагомий внесок у сучасну економічну науку зробили дослідження глобалізаційних процесів З. Бжезінського, П. Дж. Бьюкенена, І. Валерстайна, Т. Левіта, Дж. Стігліца, Ф. Мейер, Дж. Перратона, С. Хантінгтона, Р. Фатхутдинова, Ф. Фукуями. Проблеми та взаємозв'язки між глобалізацією і розвитком національних економік висвітлені українськими науковцями О. Барановським, О. Білорусом, В. Будкіним, В. Вергуном, В. Гецем, А. Гальчинським, І. Лукіновим, Д. Лук'яненком, В. Новицьким, Ю. Пахомовим, О. Рогачем, А. Філіпенком, О. Шнирковим, І. Школою. Вагомий внесок у розробку механізмів зміцнення економічної безпеки в умовах глобалізації здійснений такими вченими, як В. Базилевич, О. Белов, І. Бінько, З. Варналій, О. Власюк, Я. Жаліло, Т. Ковальчук, І. Мазур, Ю. Макогон, О. Мандибура, А. Мокій, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, А. Сухоруков, В. Шлемко.

Незважаючи на широке коло питань, що є об'єктом дослідження з обраної проблематики, слід відзначити, що незавершеність формування цілісної теоретично-методологічної концепції трансформаційного процесу національної економіки об'єктивно вимагає подальшого наукового обґрунтування особливостей функціонування національної економіки. Аналіз наукової літератури з обраної для дослідження проблематики засвідчує наявність різноманітних тлумачень основних понять та категорій, що зумовлює необхідність дослідження змісту «економічний розвиток» та «економічна безпека», а також супутніх понять.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження змісту і характеристик понять «економічний розвиток» та «економічна безпека» у їх взаємозв'язку крізь призму глобалізаційних викликів сучасності, а також визначення основних напрямів стратегічного розвитку держави в умовах глобальних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі наводять два підходи до дослідження розвитку економіки. Одні науковці ототожнюють цей процес із рухом або трансформацією, інші обґрунтовують, що розвиток, рух і транс-

формація національної економіки — це різні процеси і їх не слід використовувати як синоніми [7]. Поділяючи другий із зазначених підходів, вважаємо, що економічний розвиток — це та частина руху економічної системи, яка включає лише періоди її удосконалення та прогресивного руху вперед. Економічний розвиток слід пов'язувати із формуванням економічної системи, становленням її позитивних характеристик, з прогресом та еволюцією. Трансформація ж означає зміну економічної системи, за якої відбуваються якісні перетворення та розвиток, а рух економічних систем — певну зміну цієї системи у просторі та часі, що виражається у якісних та кількісних характеристиках. Таким чином, трансформація і розвиток національної економіки — це завжди рух (зміни), але з позитивними якісними та кількісними результатами.

Отже, національна економіка є сукупність взаємопов'язаних і певним чином упорядкованих елементів, що перебувають у постійному русі. Причому такий рух є більш динамічним та мінливим, ніж, наприклад, у природних об'єктів у силу впливу численних суб'єктивних факторів. Об'єктивно рух — це не завжди зростання, окремі показники чи пропорції в національній економіці, а іноді й більшість у певні періоди відображають негативні тенденції. Таким чином, інша складова руху економічної системи — це спад і криза, які є невід'ємними умовами економічного розвитку і трансформації. Незважаючи на це, економічна система прагне придушити негативні зовнішні впливи та завуалювати внутрішні кризові явища, і для цього їй потрібно багато зусиль, які умовно можна назвати антициклічною політикою. Однак, настає момент, коли економічна система не в змозі впоратися з цими процесами, або іншими словами — накопиченими морально застарілими константами існування.

З прикладної точки зору, цікавим є досвід США щодо здійснення антициклічної політики та економічного розвитку. Аналіз останніх публікацій американських науковців та експертів [13, 14, 15] дозволяє зробити висновок про те, що економічні негаразди в цій державі не в останню чергу пов'язані із постійним прагненням уряду США до штучного придушення економічних коливань. Разом із тим, це не означає, що національні уряди не повинні впливати на економічний розвиток держав. Щонайменше, урядами мають розроблятися сценарії розвитку (соціально-економічних, політичних) подій, щоби в умовах «провалів ринку» забезпечити мінімальні соціальні стандарти життєдіяльності населення та бізнесу, але із збереженням імперативу щодо само-

стійного природного оновлення економіки та суспільства від морально застарілих принципів.

За моментом, коли економічна система не у змозі впоратися із внутрішніми та зовнішніми викликами, слідує період нестійкості, звідки є два шляхи — повна дезінтеграція чи самоорганізація у новий порядок. За сучасних умов функціонування національних економік існує домінуюча закономірність — це глобалізація економічних відносин. Глобалізація, яка стала ідеологією і зброєю провідних країн, скасовує класичний для міжнародного права принцип невтручання у внутрішні справи націй держав і замінює його на протилежний йому принцип «глобального втручання». При цьому національним державам, їхньому суверенітету не залишається місця і ролі більшої, ніж роль місцевих адміністрацій [3]. Однією із глобальних проблем, які загрожують існуванню всьому світу, як зазначає П.Дж. Бьюкенен, є розпад держав і поступовий перехід влади від національних урядів до уряду світового, чие утвердження неминуче означає вичерпаність держав як суспільного феномену [9, с. 313]. Правомірним буде погодитися із О. Білорусом, який стверджує, що глобальна стандартизація Людини підриває існування сучасних самобутніх цивілізацій в ім'я надприбутків глобального капіталу [3]. Про що, А. Тойнбі писав: «Як диференціація є ознакою розвитку, так стандартизація позначає процес розпаду» [12].

Процес невдоволення глобалізацією на сьогодні полягає не тільки в тому, що вона генерує бідність [а також універсалізм та стандартизацію — *А.В.*], а й у тому, що на фоні складових, які визначають глобалізованість світових перетворень, особливо у другій половині ХХ ст., вона не змогла принципово розв'язати низку надзвичайно важливих для забезпечення подальшого розвитку завдань, незважаючи на економічне зростання, що відбулося у світі в цілому [2, с. 465]. У цьому зв'язку, доцільним буде визначити ті ключові, на наш погляд, сфери, які повинні стати перевагами від глобалізованості світового простору, а саме:

- етика — зменшення порушень прав людини і збільшення поваги до людських цінностей;

- справедливість — зменшення відмінностей у рівні життя людей у межах однієї держави та серед різних держав світу;

- інтеграція — зменшення масштабів маргіналізації та ізоляції народів і країн;

- безпека людини — зменшення нестабільності у суспільстві та вразливості людини;

- людська безпека — менше вразливості народів і держав;

— збалансований соціальний, економічний та екологічний розвиток — зменшення руйнування і погіршення довкілля.

Водночас, очікування таких позитивних результати від глобалізації є утопією. З огляду на це, розглядаючи національний розвиток у взаємодії із глобальними аспектами розвитку, правомірно поставити питання економічної безпеки держави. Найбільш прагматичним і комплексним, на наш погляд, є визначення економічної безпеки як спроможності національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток й утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за будь-яких несприятливих умов та варіантів розвитку подій [6, с. 5]. На сьогодні, головною загрозою економічній безпеці держав з моделлю ринкового фундаменталізму (становлення якої в Україні відбувається за сприяння меморандумів та умов МВФ і Світового банку) є низька керованість економікою та недостатня здатність впливати на внутрішньо економічні процеси національним урядом. Фактично, інтеграція держави у світовий економічний простір без попередньо чи паралельно сформованих стійких економічних опор суспільства призводить до закріплення негативних та погіршення існуючих макроекономічних пропорцій.

У цьому контексті слід зазначити, що нестійкість розвитку, як внутрішня властивість трансформаційної економіки, пов'язана із змінами старих відносин за відсутності нових інститутів; із зіткненням старих і нових економічних інтересів; з порушенням усталених соціальних стандартів життєзабезпечення населення та його розмежуванням на протидіючі групи. Прояв нестійкості відбувається у результаті постійних соціально-економічних протиріч між старим і новим, що викликає порушення рівноваги системи та виникнення кризових станів, які приймають різні форми прояву й масштаби розповсюдження від локальних конфліктів до загального катастрофічного стану.

Таким чином, функціонування різнорідних економічних систем, застосування різноманітних спонукальних мотивів, особливих форм взаємодії трудових колективів і фізичних осіб з владними структурами управління породжують специфічні економічні відносини у вигляді рухів, що об'єднують певні верстви населення. За таких умов соціально-економічний розвиток носить нестійкий, мінливий характер, супроводжується кризовими явищами. Подолання нестійкості, створення цілісної єдності функціонуючої системи і стабільного розвитку є головним призначенням трансформаційної економіки. У процесі переходу в новий

якісний стан національна економіка у певний момент може виявитися нестійкою, що вимагає особливої уваги до процедур забезпечення її безпеки від дестабілізуючих впливів будь-якої природи.

Важливою, на наш погляд, умовою реалізації актуальних завдань трансформації національної економіки є практична реалізація концепції збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку, що гарантує нормальне функціонування багатуокладної економіки і забезпечує збалансоване вирішення соціально-економічних завдань. За деякими оцінками, визначальним для економічної безпеки є саме реальне стале економічне зростання [6, с. 13]. Така взаємна обумовленість повинна розглядатися як варіант зв'язку соціо-еколого-економічної системи. Логічним є те, що зв'язок економічного росту і якості життя неоднозначний і простежується за двома напрямками: позитивний і негативний. Вектор позитивного зв'язку є таким, що планується, тобто економічне зростання орієнтоване на зростання рівня та якості життя. Негативний зв'язок найбільш явно простежуються у процесах забруднення навколишнього середовища.

Важливо уточнити, що у середині 70-х рр. XX ст. Програмою ООН з навколишнього середовища була сформульована концепція і поняття «розвиток без руйнування». Надалі їй прийшла на зміну концепція «еко-розвитку» — екологічно прийнятний розвиток або розвиток, який прагне завдати найменший негативний вплив на навколишнє природне середовище, а, отже, найменший екологічний збиток. З теоретичної точки зору слід уточнити, що домінантним визначенням вище вказаної концепції є «сталий розвиток». Правомірно зазначити, що ця категорія складна й існує багато різних поглядів з цього приводу. Використання понять «сталий» і «розвиток» як єдиної категорії є досить сумнівним через їх несумісність. Адже під «розвитком», як було зазначено вище, розуміємо процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого; а «сталість» — це визначеність, сформованість, постійність, збереження незмінного складу та величини, що не зазнає коливань, не піддається змінам. Для динамічних систем «sustainable development» означає не консервацію існуючого стану, а еластичну змінність при збереженні цілісності системи та її найважливіших елементів [11, с. 7]. На нашу думку, цього можна досягти забезпечивши динамічне зростання всіх складових економічної системи при збереженні рівноваги та збалансованості її функціонування.

У контексті цього дослідження ще одним аспектом, який слід розкрити, є управлінський важіль. Практика європейської системи управління доводить ефективність встановлення органічно пов'язаних відносин між ринковою економікою, державою та громадянським суспільством. Така модель передбачає існування тристороннього партнерства, побудованого на розумінні того, що розвиток інноваційної економіки та ефективна діяльність уряду залежать від кваліфікованого, поінформованого населення, яке може приймати виважені рішення і робити свій вибір. У зв'язку із цим саме освіта сьогодні набуває особливо важливого значення. Кваліфікаційний та освітній рівень населення визначає межі економічного зростання, економічного розвитку й економічної безпеки. Переваги цієї моделі полягають у тому, що вона має інтеграційний характер і є конструктивною, оскільки не тільки розглядає соціальні, політичні та економічні фактори як одне ціле, а й пропонує спосіб позитивного співробітництва. Однак, ця концепція має бути доповнена принципами «еко-розвитку».

Висновки з проведеного дослідження. Національний розвиток повинен передбачати три основні пріоритети: життєво важливі інтереси держави, забезпечення національної безпеки і перехід до збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку. Сенс переходу до збалансованого розвитку полягає не тільки у врівноваженні зусиль щодо вирішення соціальних, економічних та екологічних проблем, але і в створенні нової системи цінностей громадянського суспільства.

Література

1. Гальчинський А.С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук.вид. — К.: Либідь, 2006. — 312 с.
2. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / Валерій Михайлович Геєць ; НАН України ; Ін-т екон.та прогнозув. НАН України. — К., 2009. — 864 с.
3. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; За ред. О.Г. Білоруса. — К.: КНЕУ, 2001. — 733 с.
4. Економіка України: шоківі впливи та шлях до стабільного розвитку / [О.Г. Білоцерківець, Т.В.Бурлай, Н.Ю.Гончар та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук І.В. Крючкової ; НАН ; Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2010. — 480 с.
5. Економічні системи: Монографія. Т. 1. / За ред. д-ра екон. наук, проф. Г.І. Башнянина. — Львів: Вид-во Львівської комерц. академії, 2006. — 484 с.

6. Концепція економічної безпеки України. — Ін-т екон. прогнозування; кер. проекту В.М. Геєць. — К.: Логос, 1999. — 56 с.

7. *Любимцева С.В.* Трансформация экономических систем. — М.: Экономист, 2003. — 443 с.

8. *Пастернак-Таранушенко Г.А.* Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: Монографія. — К.: Київський економічний інститут менеджменту, 2003. — 320 с.

9. *Патрик Дж. Бьюкенен.* Смерть Запада. — М.: АСТ, 2003. — 444 с.

10. *Перратон Дж., Гелд Д.* Глобальні трансформації: політика, економіка, культура. — К.: Фенікс, 2003. — 584 с.

11. Прогнозування стійкого розвитку регіону : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.05 [Електронний ресурс] / І.С. Кондіус; Луц. нац. техн. ун-т. — Луцьк, 2008. — 21 с.

12. *Тойнби А. Дж.* Постигание истории. — М.: Прогресс, 1991. — 736 с.

13. *Donald S. McAlvany.* The death of the dollars: America's socialized economy is beyond the brink // The McAlvany Intelligence Advisor. — 2010. — P. 1—4.

14. *Fareed Zakaria.* Are America's best Days behind Us? // Time. — March 14, 2011. — P. 28—33.

15. *Sandra Ward.* Observing a Bipolar World // Barron's. — March 14, 2011. — P. 42—43.

Статтю подано до редакції 26.08.11 р.

Bayramov Shahin Vagif PhD-Student, Teacher-Lecturer
Department of International Economics Azerbaijan
State Economic University

ECONOMIC INTEGRATION PROCESSES WITHIN THE FRAME OF THE EUROPEAN UNION: THEORETICAL-CONCEPTUAL BASIS AND HISTORICAL APPROACH

ABSTRACT. This article is devoted to analysis of the economic integration processes from theoretical-conceptual and historical points-of-view of economic integration processes within the frame of the European Union (EU). Main concepts on economic integration were briefly analyzed and their approach to the integration processes in the European scale presented. Besides, some light was shed on the historic development path of the EU and it was characterized as a perfect economic integration block. The position held by the EU, integrating 27 countries of the Europe in the world economy, was presented with comparison of proper macroeconomic world indices.

KEY WORDS: EU, economic integration, theory (concept), EU economy.